

UDK 811.163.42"366"17"
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 15. IX. 2008.
Prihvaćen za tisak 30. X. 2008.

Marijana Horvat, Ermina Ramadanović
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
mhorvat@ihjj.hr
eramadan@ihjj.hr

TVORBA GLAGOLA U DJELU *SVAŠTA PO MALO* BLAŽA TADIJANOVIĆA

U radu se analiziraju glagolske tvorenice u Tadijanovićevu jezikoslovnom priručniku *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik* (1761.), što je nastavak cjelovitoga istraživanja Tadijanovićevih tvorbenih modela.¹ Autorice otvaraju i neka bitna teorijska pitanja iz područja glagolske tvorbe te upozoravaju na probleme, nedosljednosti i različita tumačenja pri raščlambi tvorbenih načina koje nalazimo u relevantnoj literaturi.

I. Uvod

Djelo Blaža Tadijanovića *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik* prvi je jezični priručnik u oslobođenoj Slavoniji. Sastoji se od nekoliko zasebnih poglavlja čiji je zajednički cilj jezična pouka, a kojemu je najopširniji dio dvojezični rječnik s hrvatskom natukničkom i njemačkom objasnidbenom stranom.² Taj je Tadijanovićev jezikoslovni priručnik dosada bio predmetom istraživanja nekolicine autora s različitih znanstvenih pristupa

¹ Tvorba imenica obrađena je u radu Marijane Horvat "Imenički tvorbeni modeli u djelu Blaža Tadijanovića *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik* (1761.)", *Rasprave IHJJ*, 32 (2006), 109–126., a tvorba pridjeva, priloga, prijedloga, zamjenica i veznika u radu Marijane Horvat i Ermine Ramadanović "O tvorbi riječi u Tadijanovićevu djelu *Svašta po malo*", *Rasprave IHJJ*, 33 (2007), 177–196.

Svi su radovi izrađeni u okviru projekta *Tvorbeni modeli u hrvatskoštokavskim dopreporodnim rječnicima* (br. 2120920-0928).

² O tome više u Horvat 2006: 110–111.

i zanimanja.³ U ovome će se radu, trećemu po redu o Tadijanovićevim tvorbenim načinima, istražiti tvorba glagola. Analizirani primjeri uspoređivat će se s potvrdama iz *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* JAZU kako bi se pokazalo da su neke riječi starije od navoda u Akademijinu rječniku ili da su u Tadijanovića upotrijebljene u drugom značenju, jer za Akademijin rječnik nije eksperirana građa iz Tadijanovićeve djela. Svoje ćemo istraživanje usmjeriti prije svega na one tvorenice koje su na neki način problematične te na raščlambu novotvorbenica, tj. na stvaranje novih tvorbenih uzoraka prema već postojećim modelima te na tvorbene modele u kojima je došlo i do semantičkoga pomaka pa je tip tvorbe neobičan zbog značenja koje ima tvorenica. Također ćemo, uočivši nedosljednosti i različita tumačenja u jezikoslovnim priručnicima, otvoriti neke teorijske probleme u tvorbi glagola, primjerice odnos sufiksa i nastavka, određivanje glagolskoga sufiksa, problem nultoga sufiksa, pripadaju li perfektivizacija i imperfektivizacija tvorbi riječi ili morfologiji, odnos motivirane i nemotivirane riječi sa stajališta povijesne i suvremene tvorbe. Za navedene ćemo probleme predložiti vlastita rješenja.

II. O tvorbi glagola

U tvorbi glagola osnovna su dva tvorbeni načina: sufiksna i prefiksna tvorba, slabije je plodna prefiksno-sufiksna tvorba, a slaganje i unutrašnja tvorba veoma su rijetki tvorbeni načini. Glagoli se tvore od imenica, pridjeva, glagola i usklika, veoma rijetko od zamjenica⁴, brojeva⁵ i priloga⁶.

Sufiksnom se tvorbom glagoli tvore od imeničkih, pridjevnih, uskličnih i glagolskih osnova, a od ostalih veoma rijetko. Prefiksnom se tvorbom glagoli tvore samo od glagola.⁷

Osnova i sufiks

Kada je riječ o sufiksnoj tvorbi, u literaturi nema neujednačenosti u definiranju sufiksne tvorbe – svi se slažu da je osnovom označeno primarno značenje izvedenice, a sufiks to značenje modificira. Na problem nailazimo u defi-

³ Riječ je o radovima Ljudevita Jonkea, Branke Tafra, Valentina Putanca, Ljiljane Kolenić i Loretane Despot; o tome v. Horvat 2006: 112.

⁴ Npr. *usvojiti, ništiti*.

⁵ Npr. *desetkovati, dvojiti, devetati*.

⁶ Npr. *nazadovati, napredovati*.

⁷ Jasno je da se, zbog same prirode prefiksa (tj. prefiks ne mijenja vrstu riječi, v. Mihaljević – Ramadanović 2006), prefiksnom tvorbom glagoli tvore samo od glagola.

niranju, tj. u određivanju sufiksa, posebice glagolskih. Babić (2002: 41–42) sufiksom smatra dio riječi iza osnove, tj. sve iza osnove jedna je cjelina⁸ (bez obzira na to je li sufiks jednostavan ili složen). Sufiksi promjenljivih riječi, kaže Babić, u sebi sadrže dva morfema: tvorbeni morfem ili sufiks (koji izražava semantičke kategorije) i gramatički morfem ili nastavak (koji označuje gramatičke odnose).⁹ Babić stoga u svom bilježenju sufiksa pod sufiksom objedinjuje i sufiks u užem smislu (tj. tvorbeni morfem) i nastavak (odnosno oblični morfem), jer kada bismo sufiksom smatrali samo tvorbeni morfem (kako ga primjerice shvaćaju Silić i Pranjkić 2005: 150–151), onda bi to u praksi izazvalo znatne teškoće.¹⁰ Primjerice u *stvarca*, *zvonce*, *brico*, *krivac* sufiks je *-c-*, u *crnka* i *plačko -k-*, u *pametan* i *autobusni -n-*. Zbog toga međutim ne bismo smjeli tvrditi da imamo jedan sufiks *-c-*, jedan *-k-* i jedan *-n-*, nego više njih, jer uz značenje valja uzeti u obzir i ukupnost ostvarenja, tj. različito pridruživanje nastavaka, a s njima često i roda i sklonidbe, pa bi, napominje Babić, trebalo govoriti o sufiksima *-c₋₁*, *-c₋₂*, *-c₋₃*, *-c₋₄*..., *-k₋₁*, *-k₋₂*..., *-n₋₁*, *-n₋₂*...¹¹

U tvorbenoj se analizi izvedenice dakle dijele na dvije jedinice: osnovu i sufiks, a tvorbeni se morfem dobiva drugom analizom. Prema tomu sufiks je “tvorbena-oblična (morfoderivacijska) jedinica jer je na jezičnoj razini ostvaren uvijek kao nedjeljivo jedinstvo tvorbenoga i obličnoga nastavka (derivema i fleksema)” (Babić 2002: 42). Problemi se pak kod određivanja glagolskih sufiksa javljaju stoga što se oni u nekim priručnicima¹² navode bez infinitivnog

⁸ Isto misli i Klajn; v. 2003: 322–323.

⁹ Primjerice u imenici *stvarca*, *stvarce*, *stvarci*... gramatički su morfemi ili nastavci *-a*, *-e*, *-i*..., a tvorbeni je morfem ili sufiks *-c* (*-c-*). Ili u pridjevima *carski*, *carska*, *carsko* gramatički su morfemi *-i*, *-a*, *-o*, a tvorbeni je morfem ili sufiks *-sk* (*-sk-*). To se odnosi i na riječi u kojima je gramatički morfem ili nastavak *-ø*, pa imamo *bir-ačø*, *bogat-ašø*, *kesten-astø*... v. Babić 2002: 42.

¹⁰ Babić (2002: 42) navodi razloge zbog kojih se sufiksom kao cjelinom smatraju i tvorbeni i oblični morfemi:

- a) nastavak se obvezatno ostvaruje sa sufikslnim morfemom i s njim tvori cjelinu,
- b) to je ostvarenje za pojedine sufikslnne morfeme karakteristično,
- c) kad bi se kao sufiksi navodili samo tvorbeni morfemi, valjalo bi posebnim pravilima odrediti koji im se nastavci pridružuju,
- d) tako ogoljeno određen sufiks narušava jasnoću tvorbenne i morfološke slike tvorenice pa i jasnoću lika sufiksa u kojem se ostvaruje na jezičnoj razini i živi u općoj svijesti.

Prema tome: sufiks promjenljivih riječi dvomorfemska je jedinica.

To ni za jezik ni za tvorbu nije ništa neobično jer je npr. često i osnova dvomorfemska ili višemorfemska.” (Babić 2002: 42)

¹¹ V. i Babić 2002: 451.

¹² Primjerice *Hrvatska gramatika* 1995., *Gramatika hrvatskoga jezika* 2005.

U *Hrvatskoj se gramatici* (1995: 372–379) na sufikse gleda kao na sufikse u užem smislu. Tako sufikse tumače i Silić i Pranjkić (2005: 150–151). U pravilima međutim ima nedosljednosti.

nastavka *-ti*. Govori se o sufiksu *-a-*, *-iva-*, *-ka-*, *-ova-* itd. Ti priručnici međutim ne primjenjuju to pravilo kada je riječ o sufiksima drugih vrsta riječi, primjerice imenica i pridjeva. Uzmemo li u obzir činjenicu da je u stvarnoj uporabi sufiks uvijek u sklopu s flektivnim nastavkom, bio to i nulti, nema razloga zašto bismo glagole tretirali drukčije od drugih vrsta riječi.

Problem nultoga sufiksa

Nula označava odsutnost koje gramatičke ili, u našem slučaju, tvorbene jedinice. Uvođenjem nultoga sufiksa pojednostavio se tvorbenu opis. Prije se takva tvorba nazivala supstrakcijom, desufiksacijom, obratnom ili retrogradnom tvorbom, a sve je bilo puno složenije.

Postoji li nulti sufiks samo u riječima tipa *guk*¹³ i *blatobran*¹⁴ ili se on nalazi i u izvedenicama tipa *kuma*, *hrana*, *Mate*, *Božo*? Mišljenja se razlikuju. Babić (2002: 43–44) navodi da neki autori, primjerice Zemska, smatraju da su takve riječi tvorene nultim sufiksom, a *-a-*, *-e* i *-o* su nastavci. Onda bismo ih morali bilježiti ovako: *kum-øa*, *hran-øa*, *Mat-øe*, *Bož-øo*. U sufiksu dakle možemo imati jednu nulu (tvorbenu ili obličnu) ili dvije nule, tj. i tvorbenu i obličnu (*guk-øø*, *blatobran-øø*). Zbog praktičnih razloga jednu nulu uvijek brišemo (tj. ne pišemo je), to ćemo učiniti i kad su posrijedi sufiksi pa imamo *bir-ač*, a ne *bir-ačø*, a onda i *kum-a*¹⁵, a ne *kum-øa* i *blatobran-ø*, a ne *blatobran-øø*. Treba napomenuti da postoje i dva nulta sufiksa ako izvedenica pripada dvama rodovima, npr. $-ø_1$ za m. r. (*guk*)¹⁶ i $-ø_2$ za ž. r. (*skrb*) (Babić 2002: 43–44).

Kada se govori o nultom sufiksu, trebale bi se, kaže Babić (2002: 327) uzeti u obzir i imenice koje su u tvorbenu vezi s neprefigiranim glagolima, a znače glagolsku radnju, primjerice *brus* ‘ono čime se brusi’ i *brusiti* ‘oštriti, glača-

¹³ Glagol *gukati* znači ‘odavati glas *gu*’, što znači da je izveden od *gu* + *kati*, a ne od *gukati* pa iz toga jasno proizlazi da je *gukati* > *guk*, a ne obratno. To vrijedi i za imenice *bruj*, *muk*, *fijuk*, *gugut*, *hihot*, *kreket*... koje su nultim sufiksom izvedene od glagola *brujati*, *mukati*, *fijukati*, *gugutati*, *hihotati*, *kreketati*... (Babić 2002: 330).

Silić i Pranjaković (2005: 151) tvrde da se ti glagoli tvore od onomatopejskih riječi najčešće sufiksom *-a-*: *srk-a-ti*, *muk-a-ti*, *kuk-a-ti*, *šušk-a-ti*, *kokodak-a-ti*.

“U određivanju tvorbena smjera u lingvističkoj je literaturi postavljeno i načelo: ako od dviju riječi koje su u tvorbenu vezi jedna ima značenje karakteristično za kategoriju kojoj pripada druga, onda je izvedenica prva.” (Babić 2002: 329)

¹⁴ Tvorenica je nastala složeno-sufiksalsnom tvorbom.

¹⁵ Tu *-a* ima i fleksijsko i tvorbenu značenje.

¹⁶ Tvorenice muškog roda s nultim sufiksom su brojne i ta je tvorba plodna, a tvorenice ženskog roda su malobrojne i ta je tvorba neplodna; v. o tome Babić 2002: 326. Veoma je međutim teško, kada je riječ o tvorenicama s nultim sufiksom, razgraničiti tvorbene (motivirane) i netvorbene (nemotivirane) riječi.

ti brusom'. Tvorbeni se postupak u takvih imenica i glagola može zapravo tumačiti dvama načinima:

da su imenice izvedene od glagola (*brusiti* > *brus*) i

da su glagoli izvedeni od imenica (*brus* > *brusiti*).¹⁷

Ili imenica > glagol > imenica, tj. *brus* > *brusiti* > *brus*.

Takav dvojni tvorbeni odnos nije logičan i Babić (2002: 328) smatra da bi se trebalo odlučiti za jednu semantičku preobliku.

U jeziku je češći, a to je i logično, odnos dodavanja (zbrajanja) nego odnos oduzimanja¹⁸, pa ćemo se prikloniti Babićevoj mišljenju te reći da i mi smatramo da je glagol *brusiti* izveden sufiksacijom od imenice *brus*. *Brus* je onda netvorbena (nemotivirana) riječ i moramo joj drukčije opisati značenje, tj. 'kamen za oštrenje'. Tako je i primjerice kod *njuh* > *njušiti*, *stid* > *stidjeti se*, *znoj* > *znojiti se*.

Što se tiče tvorbe glagola nultim sufiksom u primjerima tipa *bõs-Ø-ti* < *bod-Ø-ti* koje nalazimo u nekim priručnicima¹⁹, mi smatramo da su to netvorbene riječi, tj. ne promatramo ih kao sufiksalne izvedenice jer ne možemo sa sigurnošću reći od kojih su riječi nastale.

Prema Babiću (2002: 17) se tvorba riječi može prikazati s četiriju polazišta: prema sufiksima i prefiksima²⁰, prema osnovama²¹, prema tvorbenim načinima²² i prema značenju²³. Osnovno polazište mora biti jedno, a ostali su mu as-

¹⁷ Primjerice, prema Skoku (III: 165, 570) *ručak* je nastao od *ručati*, a *večera* od *večerati* (što je pak nastalo, sufiksacijom od *večer*).

Postupak izvođenja imenica od glagola i glagola od imenica dobro je objašnjen u Birtić 2008: 101–102.

¹⁸ Matematički prikazano češće je dakle: $x + z = xz$, nego $xz - z = x\emptyset$; v. o tome Babić 2002: 328.

¹⁹ O tome v. Silić – Pranjković 2005: 150.

²⁰ Obično poredanim abecednim redom, a nedostatak je taj što se o različitim semantičkim kategorijama govori na jednome mjestu.

²¹ Problem je tog prikaza što se o pojedinim jedinicama govori na više različitih mjesta.

²² I taj način ima nedostataka. Primjerice, o istim se sufiksima i značenjima mora govoriti na različitim mjestima.

²³ Tu se različiti tvorbeni načini nalaze na jednome mjestu, jer pripadaju istoj semantičkoj kategoriji. Najveći je međutim problem to što za semantičke kategorije nisu, ni u svjetskoj literaturi, razrađeni čvrsti semantički kriteriji. S druge pak strane, neke tvorenice imaju veoma širok raspon značenja, pa samim tim dolaze u nekoliko kategorija ili ih je pak teško smjestiti u koju od kategorija, npr. kad označuje što apstraktno. Nedostatak je i taj što se o jednom načinu i sufiksu mora govoriti na više mjesta. U *Hrvatskoj gramatici* (1995.) i u *Gramatici hrvatskoga jezika* (Silić – Pranjković 2005.) sufiksi, tj. sufiksalne izvedenice (uglavnom imenske i pridjevene) grupirane su prema značenju i tako podijeljene po poglavljima. Primjerice, u *Hrvatskoj se gramatici* javljaju sljedeća poglavlja: *Osobne imenice*, *Etnici*, *Imenice za životinje*, *Imenice za biljke*, *Ime-*

pekti onda podređeni. Mi ćemo u ovome radu, svjesne svih nedostataka te podjele²⁴, glagole proučavati prema vrsti osnovne riječi, jer je kategorija osnove važna za značenje tvorenoga glagola.

Tvorba od imenica

Za glagole tvorene od imenica općenito vrijedi pravilo da označuju radnju koja je u vezi sa značenjem imenice iz glagolske osnove.

U Tadijanovićevu djelu potvrđeni su ovi primjeri:

– glagoli tvoreni sufiksom *-ati*: *kockati se* (mit Würfeln spielen)²⁵ ‘igrati na kocku’, *krizmati* (firmen) ‘dati krizmu’, *večerati* (zu Nacht essen) ‘uzimati večernji obrok’

– glagoli tvoreni sufiksom *-iti*: *broditi se* (schiffen) ‘voziti se’, *krstiti* (taufen) ‘dati komu prvi sakrament’, *ličiti* // *ličiti*, *vračiti* (Heilen, arznen) ‘lijekom otklanjati bolest’,²⁶ *pečatiti* (pischiren) ‘stavljati, udarati pečat’, *srebriti* (versilbern) ‘prekrivati, bojiti srebrom’, *stražiti* // *bditi*, *stražiti* (Wachen) ‘bdjeti, stražariti; čuvati, držati stražu’, *vračiti* // *ličiti*, *vračiti* (Heilen, arznen) ‘liječiti’²⁷, *zlatiti* (vergülden) ‘prekrivati zlatom’

– glagoli tvoreni sufiksom *-ovati*: *ašikovati* (Karessiren) ‘ljubiti, milovati’, *doručkovati* (Frühstückchen) ‘uzeti, uzimati doručak, (po)jesti doručak’, *gladovati* (hungerig sehen) ‘trpjeti glad’, *imenovati* (nennen) ‘dati ime’, *obedovati* // *ručati*²⁸, *obedovati* (zu Mittag essen) ‘jesti podnevni obrok, objed’, *predikovati* (predigen) ‘činiti prediku, propovijedati’, *putovati* // *Mi ćemo skoro putovati* (wir werden bald weg reisen) ‘biti na putu’, *zlamenovati* ‘označavati’.

nice za stvari, Zbirne imenice, Mjesne imenice itd. Takva se podjela izvedenica, odnosno podjela prema značenju, teško može dovesti u vezu sa sufiksima, jer su gotovo svi sufixi višeznačni (jedan sufix tako pronalazimo u nekoliko različitih poglavlja ili podjela), tj. nema značenja koje bi uvijek bilo iskazano jednim te istim sufiksom.

Babić u svojoj *Tvorbi* sufikse navodi abecednim redom na kraju knjige.

²⁴ Pokazale smo naime da nijedna od tih podjela nije obuhvatna i da svaka ima nedostatke.

²⁵ Njemačke se istovrijednice (za primjere koji ih imaju) donose u zagradama onako kako ih je autor zapisao, s tim što je gotica preslovljena u latinicu.

²⁶ Iza oznake // donosimo zapis primjera onako kako je potvrđen u tekstu, tj. u određenom obliku, sa sinonimom, unutar sintagme i sl.

²⁷ Glagol *vračiti* ‘liječiti’ nastao je od imenice *vrač* u značenju ‘liječnik’.

²⁸ U glagolu *ručati* sa značenjem ‘jesti o podne, jesti glavni obrok’ ne vidi se više njegova tvorbena veza s imenicom *ruka*, tj. nastanak se više ne povezuje s vremenom kad se jelo rukama, pa je *ručati* nemotivirana riječ.

Iz popisa ćemo izdvojiti glagole *ašikovati* (Karessiren) ‘ljubiti, milovati’, *kockati se* (mit Würfeln spielen) ‘igrati na kocku’ i *pridikovati* (predigen) ‘činiti prediku, propovijedati’.

Glagol *ašikovati* izvedenica je s domaćim sufiksom na stranoj osnovi (tur. ašyk ‘ljubav, udvaranje; ljubavnik, dragi’²⁹), a u hrvatskom se jeziku javlja od 17. stoljeća.³⁰

Za glagol *kockati se* AR (V: 140) donosi potvrde od 18. stoljeća, ali su izvori mlađi od Tadijanovićeve pa je to njegova prvopotvrđenica. Stoga tvorbu glagola *kockati se*, nastalu primjenom postojećega modela *imenica + -ati*, možemo smatrati Tadijanovićevom.

Na temelju podataka koje nalazimo u AR-u (XI: 479), Tadijanovićev zapis glagola *pridikovati* možemo odrediti kao prvu rječniku potvrdu.³¹

Za ostale primjere AR ima starije potvrde, kako rječničke tako i potvrde iz književnih djela.

Tvorba od pridjeva

U AR-u nije potvrđen glagol *nakudrati // vlase nakudrati* (sich Kräuseln ‘nakovrčati se’) pa primjer možemo smatrati Tadijanovićevom tvorbom i njegovim hapaksom. S obzirom na to da su u AR-u (V: 745) zabilježeni stari pridjev *kudrav* i imenica *kudra* za ‘čovjeka kudrave kose’ (s potvrdama iz narodnih govora u Bosni),³² ali nema natuknice *kudrati*, ostaje otvoreno pitanje tvorbenoga načina. Naime, je li glagol *nakudrati* nastao prefiksacijom ili pak prefiksarno-sufiksalsnom tvorbom? Pretpostavimo ipak da je u osnovi riječi praslavenski pridjev **kǫdrь* te da je glagol izveden prefiksarno-sufiksalsnom tvorbom (s prefiksom *na-* i sufiksom *-ati*).

Glagol *ogorčiti* (erbittern) ‘učiniti što gorkim’ nastao je prefiksarno-sufiksalsnom tvorbom od pridjevnice osnove istodobnim dodavanjem prefiksa *o-* i sufiksa *-iti*. Za taj je glagol u AR-u (VIII: 762) kao najstarija navedena potvrda iz *Naručnika plebanuševe*, glagoljske knjige iz 1507. godine, dok je među rječnicima najstariji Della Bellin zapis. Budući da AR (III: 279) za glagol *gorčiti* donosi potvrde iz 18. st., s napomenom da u primjerima dolazi samo u prene-

²⁹ *Usp.* Klaić 1982: 112.

³⁰ *V.* AR I: 118.

³¹ Glagol *pridikovati* (prema lat. praedicare) potvrđen je primjerice u *Korizmenjaku*, glagoljskoj knjizi iz 1508. godine ili u Glavinića (*Cvit svetih*, 1628.), pa je riječ franjevcu Tadijanoviću mogla biti poznata.

³² Skok (II: 222) primjerice navodi da je prvobitno pridjev na *r* poimeničen u ž. r. *kudra* “1° kokoš, 2° (Lika) žensko kudrave kose”.

senom smislu u značenju ‘mučiti’, a od rječnika navodi samo Stullijev, glagol *ogorčiti* vjerojatno nije nastao njegovom prefiksacijom nego prefiksarno-sufiksalsnom tvorbom od pridjevne osnove.³³

Tvorba od usklika

Tvorbu glagola od usklika ilustrira izvedenica *hrkati* (Schnarchen) tvorena sufiksom *-kati*.³⁴

Tvorba od brojeva

Od osnove *dvoj-* sufiksom *-iti* nastao je glagol *dvojiti* (zweifeln) ‘sumnjati’.

Tvorba od glagola³⁵

Kad se glagol tvori od glagola, tj. od glagolske osnove, zna se da novi glagol može značiti samo modifikaciju glagolske radnje osnovnoga glagola s obzirom na vid, način vršenja glagolske radnje i značenje ili jedno i drugo.

U tvorbi glagola od glagola osnovna su dva tvorbena načina: sufiksalsna tvorba ili sufiksacija i prefiksalsna tvorba ili prefiksacija.

Sufiksalsna tvorba ili sufiksacija

Kod sufiksalsne tvorbe može, dakle, doći do promjene glagolskoga vida (tvorba svršenih glagola od nesvršenih ili perfektivizacija i tvorba nesvršenih glagola

³³ Mogućnost tvorbe prefiksacijom (*o-* + *gorčiti*) ipak se ne može potpuno isključiti. Tako to tumači i Babić (2002: 555), koji kaže da bi se značenja nekih takvih glagola mogla opisati kao perfektivizacija prefiksom *o-*, ali kako svi takvi glagoli nemaju osnovnih glagola te kako je navedeni opis običniji, odlučuje se za prefiksarno-sufiksalsnu tvorbu. S druge strane, nesvršeni glagol *gorčiti* u standardnom je hrvatskom jeziku nulte valencije, tj. ne veže riječ u padežu (v. Anić 1998: 263).

³⁴ Babić (2002: 514–515) navodi da se s pomoću sufiksa *-kati* tvore glagoli od usklika i čestica koje završavaju otvornikom: *bukati, cijukati, fjukati, gakati, hrkati, kokodakati, mijaukati, mukati, njakati...*

Silić i Pranjaković (2005: 151) za takve glagole kažu da se tvore od onomatopejskih riječi najčešće sufiksom *-a-*: *srk-a-ti, muk-a-ti, kuk-a-ti, šuš-k-a-ti, kokodak-a-ti*. Pitanje je koliko je zapravo svaki takav dio riječi ispred sufiksa uistinu onomatopejska riječ. Je li onomatopejska riječ *mu* ili *muk, ku* ili *kuk...*? Mi bismo se priklonile Babićevoj mišljenju, jer smatramo da je usklik dio bez zatvornika. Onomatopejska je riječ zapravo ono što je najbliže prirodnomu zvuku.

³⁵ Ponovit ćemo da smo se za ovu, tradicionalnu, podjelu odlučile bez obzira na sve njezine nedostatke. O njima će biti riječi u daljnjem tekstu.

od svršenih ili imperfektivizacija), ali je moguće i da ne dođe do promjene glagolskog vida, tj. kad se od glagola tvori novi glagol pa mu se mijenja značenje³⁶.

Tu je važno postaviti pitanje spadaju li perfektivizacija i imperfektivizacija u tvorbu riječi ili u morfologiju, tj. jesu li sufixi za promjenu glagolskoga vida uistinu sufixi ili gramatički nastavci? Jezični ih priručnici obično uvrštavaju u tvorbu glagola od glagola, nasuprot izvedenicama od drugih vrsta riječi (od imenica, pridjeva itd.).

U *Hrvatskoj se gramatici* (1995: 226–229) o vidskim parnjacima govori na dvama mjestima: u morfologiji i u tvorbi. Na početku se odjeljka o morfologiji kaže da tvorba vidskih parnjaka ulazi u tvorbu, ali da se o njima govori u morfologiji jer se polazi od kategorije vida.

U poglavlju o tvorbi glagola kaže se da je kod vidskih parnjaka “osnovni glagol svršen, a motivirani je glagol nesvršen” (HG 1995: 372).

Svršeni i nesvršeni glagoli ne razlikuju se dakle po značenju nego po svojim gramatičkim (flektivnim) nastavcima, odnosno riječ je o gramatičkoj, a ne o leksičkoj promjeni.

Prema Silić-Pranjakovićevoj gramatici (2005: 150) “glagoli se tvore sufixsima -Ø- (*bđs-Ø-ti* < *bod-Ø-ti*), -a- (*čit-a-ti*), -i- (*misl-i-ti*)³⁷, -je- (*vđd-je-ti*), -nu (*mět-nu-ti*), -ova- (*bol-ova-ti*), -eva- (*bšč-eva-ti*) i -iva- (*dar-iva-ti*).” Takvi glagoli mogu biti i svršeni i nesvršeni.³⁸

Uzmemo li u obzir definiciju tvorbe riječi, s kojom ćemo se zapravo svi složiti, a to je da je tvorba riječi proces stvaranja novih riječi (leksema), riječi s novim značenjem, onda se trebamo zapitati je li primjerice nesvršeni glagol ui-

³⁶ Najčešće je riječ o deminutivnom (-*uckati*, -*ušiti*...) i pejorativnom (-*karati*, -*arati*, -*akati*, -*kati*, -*uljiti*...) značenju. Prema Klajnu (2003: 325) samo su deminutivni glagoli prave izvedenice jer im sufix mijenja značenje, tj. jer je razlika u odnosu na osnovni glagol leksička, a ne gramatička.

³⁷ Jesu li prva tri glagola tvorbeno motivirane riječi ili su netvorbene riječi? Mi bismo rekle da su netvorbene riječi jer ne možemo sa sigurnošću reći od kojih su riječi nastale. Kada bismo imali vidske parnjake od tih glagola onda bismo mogli reći da je nesvršeni s pomoću kojeg sufixa nastao od svršenoga glagola ili obratno, iako je prva konstatacija običnija.

³⁸ Svršeni su često praćeni prefiksima: *bos-Ø-ti* (*bod-Ø-ti*) – *pro-bos-Ø-ti* (< *pro-bod-Ø-ti*), *čit-a-ti* – *pro-čit-a-ti*, *misl-i-ti* – *po-misl-i-ti*, *živ-je-ti* – *do-živ-je-ti*, *to-nu-ti* – *po-to-nu-ti*. Od svršenih se glagola tvore nesvršeni sufixsima -(j)a, -(j)ava i -(j)iva: *pro-bod-Ø-ti* (= *pro-bos-Ø-ti*) > *pro-bad-a-ti*, *po-misl-i-ti* > *po-mišlj-a-ti* (< *po-misl-ja-ti*), *pro-čit-a-ti* > *pro-čit-ava-ti*, *do-živ-je-ti* > *do-življ-ava-ti* (< *do-živ-java-ti*), *is-pit-a-ti* > *is-pit-iva-ti*, *za-pamt-i-ti* > *za-pamč-iva-ti* (< *za-pamt-iva-ti*).

Nesvršeni se glagoli (I. vrste) tvore i sufixsom -i-: *do-ves-Ø-ti* (< *do-ved-Ø-ti*) > *do-vod-i-ti*, *do-nije-Ø-ti* > *do-nos-i-ti*. (Silić – Pranjaković 2005: 150)

stinu izvedenica (sufiksalna) od svršenoga glagola³⁹, tj. nova riječ? Ima li on novo značenje? Zagledamo li u bilo koji rječnik, vidjet ćemo da se gotovo svi nesvršeni glagoli (ili oni koji su češći), odnosno njihova obradba, upućuju na svoj svršeni parnjak u kojemu je onda dana gramatička odrednica, definicija, sintagme, frazeologija itd.⁴⁰ S druge je pak strane veoma teško odrediti tvorbeni smjer⁴¹ novih glagola, tj. smjer sufiksacije, jer su, a to kaže i Klajn⁴², ti glagoli zapravo ravnopravni. Klajn smatra da vidski sufiksi spadaju u fleksiju glagola i da se tvorba riječi njima uopće ne bi trebala baviti.

Ako međutim ne želimo puno odstupati od tradicionalnoga tvorbenog opisa svršenih i nesvršenih glagola, onda ih možemo opisati u tvorbi.⁴³

U perfektivizaciji značajna je tvorba od nesvršenih neprefigiranih glagola V. vrste sufiksom *-nuti* koji svršenomu glagolu daje značenje jednokratnosti i trenutnosti. U našem je korpusu potvrđen jedan takav primjer: *metnuti // metnuti rumenilo na lice* (sich Schminken).

Imperfektivizacija je češća tvorba, što potvrđuje i naš korpus. Najplodniji su sufiksi *-(j)avati*, *-(j)ati* i *-(j)ivati*. Primjeri: a) *-(j)avati* – *obdržavati*, *spavati // spavati*, *spati* (schlafend), *zaspavati // zaspavati*, *zaspati* (einschlafen); b) *-(j)ati* – *izgovarati*, *odgovarati*, *plaćati* (bezahlen), *opijati // Nemoj se opijati* (betrinke dich nicht), *pomagati // Ah, jao, i pomagaj! Jao meni!* (au weh), *pozdravljati*, *prigovarati*⁴⁴ *se* (disputiren) ‘raspravljati, pregovarati se’, *proklinjati*, *spominjati*, *udarati se*; *uzdisati* (Seufzen), *zapovidati // Što zapovidate, Gospodine?* (Was beliebt euch, mein Herr.); c) *-(j)ivati* – *blagosivati* (segnen), *kazivati* (erzehlen), *priritivati se* (streiten) ‘raspravljati, pravdati se, svađati se’, *razdijljivati*, *zabranjivati // ja vam zabranjujem* (ich verbiete euch).

Budući da su za glagol *obdržavati* u AR-u (VIII: 319) zabilježene mlađe rječničke potvrde (Volliggi, Stulli, Karadžić), Tadijanovićev bi primjer bio prva rječnička potvrda. Tadijanović je riječ mogao preuzeti iz literature.

Glagol *spavati* po tvorbi je iterativ prema *spati*, ali se njegovo iterativno značenje zatrla (AR XVI: 2). Prema AR-u (XXII: 411) *zaspavati* može biti

³⁹ Ili možda obratno.

⁴⁰ Ovisi o tome koji je i kakav je rječnik po definiciji.

⁴¹ U slučajevima kojih drugih vrsta riječi nije teško odrediti smjer izvođenja. Nije primjerice teško reći da je *kućica* nastala od *kuća*, ili da je primjerice *kućni* također nastalo od *kuća* itd.

⁴² “... teško je zamisliti takvo stanje jezika u kome bi postojao glagol *primiti*, a ne i *primati*, ili obrnuto” (Klajn 2003: 324).

⁴³ Možda ih ne bi trebalo upućivati jedan na drugi nego navoditi u parovima, tj. svršeni i nesvršeni jedan pokraj drugoga.

⁴⁴ S ikavskim refleksom jata u prefiksu: *pri-* < *prě-*.

imperfektivni oblik prema perfektivnom *zaspati*, ali i perfektivna prefiksalsna izvedenica: *za + spavati* (znači isto što i *zaspati*).

Alomorfizacija osnovnoga morfema (*o/a*) prisutna je u primjerima *izgovarati* (< *izgovoriti*), *odgovarati* (< *odgovoriti*), *pomagati* (< *pomoći*), *prigovarati se* (< *pregovoriti se*).

Imperfektivizaciju supletivnom alomorfizacijom imamo u *proklinjati* (< *prokleti*).⁴⁵

U glagola *spominjati* imperfektivizacija je provedena zamjenom *e/i* i *-uti/-jati* (< *spomenuti*).

Od *uzdahnuti* zamjenom *-nuti/-ati* i alomorfizacijom osnovnoga morfema dobivena je izvedenica *uzdisati* (Seufzen).

Sufiksom *-ovati* imperfektiviziran je glagol *kupovati* (kaufen) < *kupiti*.

Sufiks *-iti* i alternantnu alomorfizaciju osnovnoga morfema imaju glagoli I. vrste. Potvrđeni su primjeri *oblačiti se* (sich Ankleiden) i *svlačiti se* (sich Ausziehen) sa zamjenom *u/la* i *k/č* u osnovnom morfemu (*obučiti, obuk- > oblačiti; svučiti, svuk- > svlačiti*) te *podnositi* (dulden, leiden) sa zamjenom *e/o* u osnovnom morfemu (*-nes-/nos-: podnijeti, podnesti, podnesem > podnositi*).

U imperfektivizaciji glagola *dohoditi* // *Mi dohodimo iz polja* (Wir kommen aus dem Felde) i *naoditi* 'nahoditi' umjesto morfema *-laz-* javlja se supletivni morfem *-hod-*.⁴⁶

Izvan sigurnoga opisa ostali su glagoli *opočivati* (Ruben) i *prigibati*⁴⁷ 'gram. sklanjati'⁴⁸. Naime, oba su glagola prefigurirana i nesvršena. Prema našem stajalištu (v. dalje u tekstu) prefigurirani nesvršeni glagol nije mogao nastati prefiksacijom nego sufiksacijom. Problem je u tome što ne možemo točno odrediti smjer, tj. je li svršeni glagol nastao od nesvršenoga ili obratno, budući da svršeni parnjak ima sufiks *-nu-* (*opočivati* – svrš. *opočinuti; prigibati* – svrš. *prignuti*). Klajn (2003: 324) kaže da se u vidskim parnjacima za glagole na *-nu-ti* u literaturi pretpostavlja perfektivizacija, a za sve ostale sufiksalsne oblike imperfektivizacija. U tome bi slučaju naši primjeri (*opočivati, prigibati*) bili nemotivirane riječi, tj. polazište za perfektivizaciju sufiksom *-nuti* (*opočinuti* i *prignuti*). No, problem je u tome što se za perfektivizaciju prije svega pretpostavlja tvorba od nesvršenih neprefiguriranih glagola V. vrste sufiksom *-nuti*,⁴⁹ a naši su

⁴⁵ O uvrštavanju imperfektivizacije supletivnom alomorfizacijom u tvorbu v. Babić 2002: 518.

⁴⁶ O tome v. Babić 2002: 520.

⁴⁷ S ikavskim refleksom: *pri- < pře-*.

⁴⁸ *Prigibati* u gramatičkom značenju 'sklanjati' upotrebljavaju primjerice Križanić, Babić, Šitović, kasnije Mažuranić.

⁴⁹ V. Babić 2002: 517.

glagoli prefigirani. Kako u mnogim takvim parovima svršeni glagol ima *-nuti*, a nesvršeni jedan od sufiksa za imperfektivizaciju, smatramo da bi derivacija mogla teći i u jednome i u drugome smjeru.

Prefiksalna tvorba ili prefiksacija⁵⁰

Prefiksalna je tvorba najčešći tvorbeni način u tvorbi glagola.⁵¹ U prefiksальноj tvorbi glagola kao osnova najčešće dolaze nesvršeni neprefigirani glagoli, a rjeđe svršeni i dvovidni glagoli.⁵² Glagoli tvoreni prefiksальноm tvorbom uglavnom su svršeni, pa je prefiksalna tvorba s obzirom na vid “sustavna perfektivizacija nesvršenih glagola” (Babić 2002: 537).

Babić kaže kako nesvršeni glagoli s prefiksom nisu nastali prefiksальноm tvorbom nego imperfektivizacijom, odnosno tvorbom nesvršenih glagola od svršenih. “Budući da su glagoli nastali prefigiranom tvorbom po sustavu svršeni, (...) može se postaviti općenito pravilo: *ako glagol ima prefiks, a nesvršen je, onda nije nastao prefiksacijom, nego imperfektivizacijom svršenoga glagola*” (Babić 2002: 518). Prema tomu Babićevu pravilu npr. glagoli *dovoditi, izvoditi, navoditi, provoditi* itd. nisu nastali prefiksальноm tvorbom od glagola *voditi* i prefiksa: *do-*, *iz-*, *na-* i *pro-*, već imperfektivizacijom svršenih glagola *dovesti, izvesti, navesti, provesti*. To smo načelo primijenile u ovome radu.⁵³

Isto se kaže i u *Hrvatskoj gramatici* (1995: 379): “Glagoli tvoreni predmecima redovno su svršeni, tj. dodavanjem prefiksa postaju svršeni glagoli.” I u primjerima sufiksalne tvorbe, tj. za imperfektivizaciju nalazimo primjere koji to potvrđuju, npr. *odsjeći – odsijecati, nasmijati – nasmijavati...* (HG 1995: 372–374).

⁵⁰ Pojam se prefiksa i prefiksacije veoma kasno pojavio u našoj literaturi, a kad se i pojavio, prefiksalne su tvorenice smatrane složenicama jer su prefiksi poistovjećivani s prijedlozima i gotovo uvijek veoma jasno raščlanjivi od osnove. Tako Babić prefiksальноnu tvorbu uvrštava u slaganje i kaže da “zbog definicije izvođenja i slaganja i zbog jedinstvenosti ovoga tvorbenoga načina prefiksальноnu ćemo tvorbu smatrati slaganjem, tvorenice prefiksalne tvorbe složenicama, ali ćemo zbog posebnosti prefiksalne tvorbe takve tvorenice ubrajati u posebnu vrstu složenica” (Babić 2002: 48). Pristup (npr. Maretić, Brabec – Hraste – Živković, Pavešić itd.) koji prefiksaciju uvrštava u slaganje, zanemaruje činjenicu da prijedlozi pripadaju morfološkoj, a prefiksi tvorbenoj jezičnoj razini, tj. da pripadaju dvjema jezičnim razinama. Više o tome v. Mihaljević – Ramadanović 2006: 196.

⁵¹ Babić (2002: 536) kaže da je tim tvorbenim načinom tvoreno više od polovice svih glagola, a to je pokazao i naš korpus. Od oko 220 glagola, prefiksальноm je tvorbom tvoreno gotovo 170.

⁵² “To nije posebno ograničenje, nego je to stoga što je nesvršenih neprefigiranih glagola znatno manje, a od prefigiranih svršenih glagola ponovna je prefiksacija rjeđa.” (Babić 2002: 537)

⁵³ V. naprijed poglavlje *Sufiksalna tvorba ili sufiksacija*, odjeljak o imperfektivizaciji (primjere glagol *uzdisati*).

Težakova i Babićeva gramatika samo malo modificira Babićevu definiciju i kaže da je “s obzirom na vid prefiksalna (...) tvorba sustavna perfektivizacija” (2004: 223).

Ne nalazimo to međutim u svim priručnicima. “Prefiksalsnom se tvorbom od nesvršenih tvore svršeni glagoli (*pisati – napisati/upisati; letjeti – poletjeti/sletjeti; pjevati – zapjevati/otpjevati*), od svršenih svršeni (*reći – izreći/prorечи*) te od nesvršenih nesvršeni (*skakati – iskakati/preskakati*).” (Hudeček – Mihaljević – Pilić 2001: 123).

U Silić-Pranjčkovićevoj gramatici (2005: 147) u poglavlju o prefiksalsnoj tvorbi glagola također nalazimo primjere poput *doraditi – doradivati, doći – dolaziti, dostići – dostizati, izvući – izvlačiti*...⁵⁴ Budući da se nigdje ne spominje pravilo da nesvršeni glagoli ne mogu biti prefiksalni, onda možemo zaključiti da autori smatraju da prefiksalsnom tvorbom mogu nastati i svršeni i nesvršeni glagoli. Nekoliko pak stranica dalje (2005: 150), kada govore o sufiksalsnoj tvorbi glagola, pronalazimo neke smjernice, tj. kažu da se s pomoću određenih sufiksa od svršenih glagola tvore nesvršeni. Iz primjera to međutim nije lako zaključiti, npr. *is-pit-a-ti > is-pit-iva-ti, za-pamt-i-ti > za-pamć-iva-ti* itd. Pogledamo li tako rastavljene riječi, nije sasvim jasno kojim su tvorbenim načinom one nastale, tj. jedan bi od zaključaka mogao biti da su nastale prefiksalsno-sufiksalsnom tvorbom. Nije li bilo bolje grafički ih prikazati onako kako su i najavljene u pravilu, tj. *is-pitati*⁵⁵ (< *pitati*) > *ispit-iva-ti* ili *za-pamtiti* (< *pamtiti*) > *zapamć-iva-ti*?

U našem korpusu u prefiksalsnoj tvorbi glagola potvrđeni su ovi prefiksi: *do-, iz-, na-, nad-, nado-, ne-, o-, ob-, od-, po-, pod-, pri-* (< *prě-*), *pro-, raz-, s-/sa-/su-, u-, uz-, za-*.

Prefiks *do-* tvorenicama daje uglavnom finitivno značenje. U Tadijanovića nalazimo *dopustiti // dati, dopustiti* (geben) i *dovršiti* (zu Ende bringen; verfertigen) ‘dovesti do kraja; zgotoviti, izraditi, načiniti’.

Finitivno značenje potvrđuje se i u tvorenicama s prefiksom *iz-*: *izbrisati, izbrusiti* (ausschleiffen), *izgovoriti* (vorbringen) ‘navesti, navoditi’ i *izgovoriti // izgovoriti napamet* (hersagen) ‘govoriti naizust’, *izgubiti* (verlieren), *izići* (he-

⁵⁴ Poglavlje *Tvorba i funkcija riječi* u njihovoj je gramatici uvršteno u *Morfologiju*. Zašto je to tako? Isprva se može činiti da je to pogrješno, ali samo ako pod tvorbom riječi smatramo slaganje morfema ili riječi kojima nastaje nova riječ, nova leksička jedinica, a morfologijom dio gramatike u kojoj slaganjem morfema nastaje drugi oblik iste riječi. S druge pak strane, tvorbu riječi možemo smatrati morfologijom, poput Silića i Pranjčkovića, ali tada se mora uzeti u obzir morfologija u širem smislu, tj. tvorba je onda leksička morfologija, a ono što obično smatramo morfologijom (u užem smislu) sintaktička je (gramatička) morfologija.

⁵⁵ Glagol *ispitati* nastao je prefiksalsnom tvorbom od glagola *pitati*.

raus gehen), *izkomadati* (zerstücken), *izkopati* (ausgraben), *izkovati* (ausschmieden) ‘kujući rastegnuti, potpuno iskovati’, *izoštriti* (fehr schärfen), *izpuniti*, *izreći* (Aussprechen), *izrezati* (zerschneiden), *iztolmačiti*.

Prema podacima iz AR-a (IV: 145; III: 895) Tadijanovićeve tvorenice *izbrusiti* i *izkovati* prve su pisane potvrde tih riječi uopće. U tvorbenom postupku pretpostavlja se utjecaj njemačkih istovrijednica *ausschleiffen* i *ausschmieden* (aus ‘iz’, *schleiffen* ‘brusiti’, *schmieden* ‘kovati’), iako se ne zanemaruje primjena postojećih jezičnih sredstava iz sustava hrvatskoga jezika.

Prema značenju potvrđene tvorenice s prefiksom *na-* možemo podijeliti u nekoliko skupna: a) izvršenje radnje osnovnoga glagola u dovoljnoj, obilnoj mjeri – *nabuknuti* // *oteći*, *nabuknuti* (aufschwellen) ‘bujati’, *nakovati* (daran schmieden), *naputрати se* (sich Pudern), *nasaditi* (einpflanzen) ‘zasaditi’, *nasijati* (einsäen), *nasititi se* (sich sättigen), *naučiti*; b) ponavljanje radnje da bi se postigla potpunost: *nadodati*, *nadometnuti*; c) dovođenje do rezultata: *načiniti*, *nakititi* // *oltar prostrti*, *nakititi* (den Altar aufputzen), *naložiti*, *napraviti* (machen).

Glagol *nabuknuti* // *oteći*, *nabuknuti* (aufschwellen) ‘bujati’ nije potvrđen u AR-u pa Tadijanovićeve primjer možemo smatrati hapaksolegomenonom.⁵⁶

Izvedenica *naputрати se* Tadijanovićeve je tvorenica prema njem. istovrijednici *sich Pudern* ‘puđrati se’.⁵⁷

U primjerima *nadšiti* (annehen, ansetzen) i *nadvladati* (übertreffen) razvidna su dva značenja prefiksa *nad-*: dopunsko, tj. staviti što nad što drugo, i majorativno značenje.

U AR-u nije zabilježena natuknica *nadšiti* pa je riječ o Tadijanovićevoj novotvorenci nastaloj primjenom postojećih tvorbenih načina.

Iako se u recentnoj literaturi u popisu glagolskih prefiksa ne nalazi prefiks *ne-*,⁵⁸ smatramo da je on u povijesnoj tvorbi prisutan. U našem je korpusu jedan takav primjer: *nestati*. Iako će danas malo tko u glagolu *nestati* zbog pomaka u značenju prepoznati prefiksaciju *ne-* + *stati* ‘biti’ pa riječ neće smatrati tvorbeno motiviranom, povijesno je to prefiksalna izvedenica.⁵⁹

⁵⁶ AR ima *nabuhnuti* (VII: 217) i *nabuktati* (VII: 218) s potvrdama samo iz Ljubišinih *Pri-povijesti*. Za *nabuknuti* moguća je možda i tvorba sufiksom *-nuti* od *nabuktati* (iako se sufiksom *-nuti* glagoli tvore od nesvršenih neprefigiranih glagola V. vrste).

⁵⁷ U AR-u nisu zabilježeni glagoli *putрати/puđrati* i *naputрати*, ali ima *napuđrati*, i to samo s potvrdom iz djela D. Obradovića (1788.); v. AR VII: 541.

⁵⁸ V. primjerice Babićevu *Tvorbu* (2002.), *Hrvatsku gramatiku* (1995.), Silić-Pranjkovićevu *Gramatiku hrvatskoga jezika* (2005.).

⁵⁹ Kao što je i glagol *postati*; v. u tekstu glagole s prefiksom *po-*.

Glagoli s prefiksom *o-* označuju: a) obuhvaćanje uopće, vršenje radnje sa svih strana – *opasati se* (sich zuschnüren); b) da je radnja dovedena do rezultata, do kraja – *očistiti* (schön machen, säubern), *okopati* (umgraben), *okrenuti se* (umwenden), *oparati* (auftrennen, zertrennen), *opiti se* (sich vollsaugen), *opri(j)ateljiti se* (Freundschaft machen), *oprostiti* (vergeben), *ostati* (verharren), *ostaviti // ostaviti to* (Laß das bleiben), *otvoriti // usta otvoriti* (den Mund aufthun), *oženiti*.

Prva je pisana, a ujedno i prva rječnička potvrda tvorenica *opri(j)ateljiti se* (Freundschaft machen), riječ koju je Tadijanović mogao čuti u narodnim govorima jer se u AR (IX: 113) navode primjeri iz Karadžićeva *Kovčezica* i Ljubušinih *Pripovijesti crnogorskih i primorskih*. Budući da prefiks *o-* sudjeluje i u prefiksno-sufiksnoj tvorbi, taj bismo primjer mogli smatrati i prefiksno-sufiksnom izvedenicom.⁶⁰ No, takvi su glagoli od imenica veoma rijetki.⁶¹ Osim toga, nesvršeni glagol *prijateljiti se* (< *prijatelj*) potvrđen je još u Divkovića (AR XI: 910).

Glagol *ostati* (verharren) sa stajališta povijesne tvorbe prefiksna je izvedenica, a u standardnojezičnoj tvorbi to bi bila nemotivirana riječ.

Vršenje radnje sa svih strana značenje je glagola s prefiksom *ob-*: *obdržati* (erhalten), *obkoliti* (umgeben), *oborati* (umpflügen) ‘preorati’, *obrezati* (umschneiden), *obšiti* (umnehen).

Zapisi glagolskih tvorenica *obdržati* (erhalten) i *obkoliti* (umgeben) prve su rječničke potvrde tih riječi.⁶²

Glagoli s prefiksom *od-* znače: a) odvajanje, udaljavanje, rastavljanje – *odputovati // otići, odputovati* (abreiden), *odrezati* (abschneiden), *odtirati* (verjagen); b) izvršavanje radnje kao odgovor na radnju koju znači glagol bez prefiksa – *odgovoriti // odzvati se, odgovoriti* (Antworten), *odvratiti, odzvati se // odzvati se, odgovoriti* (Antworten); c) poništenje djelovanja radnje označene osnovnim glagolom – *odkriti* (auf decken), *odvezati* (aufbinden, auflösen, loß-machen).

⁶⁰ Tvorenim prefiksom *o-* i sufiksom *-iti* od imeničke osnove: *o-* + *prijatelj* + *-iti* > *opriateljiti*.

⁶¹ O tome v. Babić 2002: 555–556. Babić također ističe da prefiks *o-* sudjeluje i u prefiksno-sufiksnoj tvorbi glagola, ponajprije od pridjevnih osnova; v. Babić 2002: 542, 555–556.

Srodni glagol *sprijateljiti se* Babić također svrstava u prefiksne izvedenice; v. Babić 2002: 551.

⁶² Iako je glagol *obdržati* u hrvatskim spomenicima potvrđen od 15. st., AR (VIII: 318–319) navodi da se od rječnika nalazi u Voltiggijevu, Stullijevu, Karadžićevu i Daničićevu, što znači da je Tadijanovićev zapis prva rječnička potvrda.

Za *obkoliti* AR (IX: 62) nastariju pisanu potvrdu navodi iz 17. st. (Bakšić, 1638.), a od rječnika samo Stullijev i Karadžićev. Stoga je Tadijanovićev unos prva rječnička potvrda.

Prefiks *po-* jedan je od najplodnijih jer sudjeluje u tvorbi velikoga broja glagola. Značenja tih glagola različita su, a često “nema bitne razlike u značenju između osnovnog i prefiksiranog glagola, tako da funkcija prefiksa nije jasna” (Klajn 2002: 267).⁶³ U svom smo korpusu uočile distributivno i finitivno značenje. Primjeri: a) distributivno – *podignuti* (abheben), *pogrditi* (äbel halten), *pokarati* (strafen) ‘kazniti’, *potepsti se // potepe se i konj koji četiri noge ima* (Stolpert doch wohl ein Pferd, das vier Fliße hat); b) finitivno – *pogledati // vidi, gledaj, pogledaj* (siehe), *pokazati, pokopati* (begraben), *pokovati* (wieder schmieden) ‘iznova kovati’, *pokriti* (zu decken), *pomrsiti // pomrsiti, izbrisati* (auslöschen), *popeti se // popeti se, uzići* (steigen), *popraviti* (verbessern), *posrati* (wanken), *postati, pošiknuti se* (glitschen) ‘poskliznuti se’, *potrošiti // Što košta to sve što sam potrošio?* (Was kosten das alles was ich ververzehret habe.), *potvrditi* (bejahen), *pozdraviti* (grüssen), *poznati* (erkennen).

Uporaba glagola *pokovati* (wieder schmieden) Tadijanovićev je hapaks u značenju ‘iznova kovati’ i prva rječnička potvrda te riječi.⁶⁴

Primjer *pošiknuti se* (glitschen) ‘poskliznuti se’ Tadijanovićev je hapaks. AR nema glagol *pošiknuti se*, ali ima imenicu *pošik* (AR XI: 80) koja znači da je što koso, ukošeno, pa je glagol *pošiknuti se* mogao nastati i sufiksalsnom tvorbom.⁶⁵ Vjerojatnije je ipak da je nastao prefiksalsnom tvorbom. Naime, u AR-u zabilježeni su glagoli *šikati* (AR XVII: 586) i *šiknuti* (AR XVII: 587) u značenju ‘ljuljati; ljuljnuti’ s potvrdama iz narodnih govora, što je moglo utjecati na Tadijanovića da stvori glagol *pošiknuti se* koji je prijenosom značenja po sličnosti postao hrvatska istovrijednica za njem. *glitschen*.

Prefiks *pod-* upućuje na vršenje radnje ispod nečega: *podkopati* (untergraben), *podkovati* (beschmieden), *podpisati* (unterschreiben), *podšiti* (unten annehmen), *podvatiti // podvatio*.

Ponavljanje radnje, odvajanje, svršenost radnje koja je neko vrijeme trajala značenja su glagola s prefiksom *pri-* (< *prě-*).

Primjeri: a) ponavljanje radnje – *priorati // priorati drugi put* (zum audernmal pflügen) ‘preorati’, *pripisati* (übersetzen) ‘prevesti, prevoditi’, *priporučiti // priporučujem*; b) odvajanje – *prirežati* (Mitten entzwey schneiden); c) svršenost radnje koja je neko vrijeme trajala – *prinoćiti // Mogu li ja ovdje prinoćiti, Gospodar?* (Kann ich hier herbergen mein Herr? Oder kann ich hier über Nacht bleiben.), *prislušati* (Zuhören) ‘slušati, saslušati’, *pristati // Pristami!* (höret auf!) ‘prestati’.

⁶³ To su primjerice *podići, pokliznuti, pomaćil-knuti, postradati, povezati, povratiti...*

⁶⁴ *Usp.* AR X: 543.

⁶⁵ Glagol *pošikati* potvrđen je u Karadžićevu rječniku s primjerom iz narodnih pjesama i u značenju ‘šikom pokriti’ (AR XI: 80).

Uporaba glagola *pripisati* (übersetzen) za ‘prevesti, prevoditi’ Tadijanovićev je hapaks u navedenom značenju, a zapis glagola *prislušati* (Zuhören) ‘slušati, saslušati’ najstarija je rječnička potvrda⁶⁶.

Potvrđeni glagoli s prefiksom *pro-* znače: a) da je radnja svršena i da je postignut cilj – *probuditi se* (Aufwachen), *promotriti* (betrachten); b) prolaženje kroz što – *prokopati* (durchgraben), *proorati* (durch ackern), *prorezati* (durchschneiden).

Za primjer *promotriti* (betrachten) također možemo utvrditi da je prva rječnička potvrda.⁶⁷

AR nema natuknicu *proorati* pa je to Tadijanovićeva tvorba i njegov hapaks. Riječ je nastala prema navedenoj njemačkoj istovrijednici, sintagmi *durch ackern* (*durch* ‘kroz’ i *ackern* ‘orati’). Budući da prefiks *pro-* u hrvatskom jeziku sadrži i značenje ‘prolaziti kroz što’, došlo je do prijenosa značenja (*durch* ‘kroz’ → ‘*pro-*’) i primjene postojećega modela na novotvorenicu.

Prefiks *raz-* najčešće znači odvajanje i razilaženje radnje u različitim smjerovima. U našem korpusu to značenje nalazimo u izvedenicama *razkovati* (durchschmieden) i *razmaknuti* (sich entsernen), dok u *razaznati* i *razumiti* // *razumi(j)e* taj prefiks upućuje da je radnja osnovnoga glagola izvršena do potpunosti.

Sjedinjavanje, okupljanje značenje je prefiksa *s-* u izvedenicama: *skopčati* // *gombe skupčati* (die Knöpfe zu machen), *smotati* // *saviti*, *smotati* (zusammen legen), *strpati* i *svezati* (binden, anknüpfen).

Glagoli s prefiksom *s-/sa-* znače i postizanje cilja: *sačuvati* // *Bog te sačuvao!* (Gott behüte dich!), *sakriti* (verbergen, verstöcken), *sašiti* (zusammen nehen), *saviti* // *saviti*, *smotati* (zusammen legen); te odmicanje, uklanjanje ili spuštanje odozgo prema dolje: *sjašiti* // *Daj da sjašimo* (Last uns absteigen), *smesti*.

Budući da za glagol *sjašiti* // *Daj da sjašimo* (Last uns absteigen) u AR-u (XV: 97) nema potvrda iz rječnika nego samo u pisaca (npr. Radnić iz 1683.), Tadijanovićev je primjer prva rječnička potvrda.

Glagoli s prefiksom *su-* imaju značenje uzajamnoga djelovanja, zbližavanja: *susristi* (entgegen gehen).

Značenja glagola s prefiksom *u-* obično su postizanje cilja, finitivnost, odvajanje i odmicanje, ulazak u unutrašnjost čega te potpuno obuhvaćanje radnjom.

⁶⁶ *Usp.* AR XI: 711–712.

⁶⁷ *Usp.* AR XII: 365.

Primjeri: a) postizanje cilja, finitivnost – *ubiti* // *ubiti, zaklati* (schlachten), *ubosti* (stechen), *učiniti, ujesti* // *Kada pas crkne, onda veće ne može ujesti* (Wenn der Hund tod ist, so beisst er nicht mehr), *ukazati, usuditi* // *usudio, uzajmiti* (leihen); b) odvajanje i odmicanje – *ukloniti* (wegnehmen, erleichtern), *ukloniti se* // *Idi tamo! Ukloni se! Put! Put! Tovari, tovari!* (weg! Weicht!), *umriti* (sterben), *ustati* (Aufstehen), *uteći* (entlaufen); c) ulazak u unutrašnjost čega – *ukopati* (vergraben, eingraben), *upasti* (fallen), *upisati* i *upisati* // *upisati nadpis* (die Ueberschrift schreiben), *uprštiti* // *oči uprštiti, oštro gledati* (sreif ansehen) ‘uprijeti, upraviti’, *ušiti* (einnehen); d) potpuno obuhvaćanje radnjom – *ugoditi, ukročiti* (begütigen) ‘udobrovoljiti, umilostiviti’, *uslišati* // *da me uslišati*.

Izvedenica *ukročiti* (begütigen) ‘udobrovoljiti’ Tadijanovićev je hapaks. Glagol je tvoren prema postojećem modelu (*ukročiti* < *u* + *kročiti*), tj. perfektivizacijom nesvršenoga glagola *kročiti* (< *krotak*) prefiksom *u-*.⁶⁸

Kao prvu rječničku potvrdu određujemo tvorenicu *uzajmiti* (leihen).⁶⁹

Za *uprštiti* // *oči uprštiti, oštro gledati* (sreif ansehen) u značenju ‘uprijeti, upraviti pogled’ Tadijanoviću je moglo biti poznato iz slavonskih govora, ali i iz djela *Pogrđenje izpraznosti od svijeta* (1683.) fra Mihajla Radnića, što zaključujemo na temelju podataka iz AR-a (XIX: 770). Tadijanovićev bi zapis bio prva rječnička potvrda jer AR navodi da riječ nije zabilježena ni u jednom rječniku.

Svršenost radnje te kretanje radnje prema gore značenje je glagola s prefiksom *uz-*: *uzdržati* // *ne uzdržaje, uzići, užštiti* // *užšiti(jete)* ‘pročitati’.

Glagoli s prefiksom *za-* znače: a) početak radnje – *zaciniti* (schätzen) ‘cijeniti, procijeniti’, *započeti* (anfangen); b) svršenost, dostizanje cilja – *zabližiti* (meiken, bezeichnen), *zabluditi* (sich verwirren), *zaklati* // *ubiti, zaklati* (schlachten), *zamrljati* (hestlich machen), *zapamtiti, zaspati, zatajati* (verneinen; verleugnen); c) obuhvaćanje – *zagrliti* (umfassen); d) da je što pokriveno čime, da je uvučeno u što – *zamotati* // *zaviti, zamotati* (binden), *zatvoriti* // *usta zatvoriti* (den Mund zuthun), *zaviti* // *zaviti, zamotati* (binden); e) kretanje radnje u pogrješnom smjeru – *zapustiti* (verlassen); f) zauzeti položaj – *zastati* // *Drago mi je da sam vas zastao u dobrom zdravju* (es ist mir lieb, daß ich euch bey guter Gesundheit).

⁶⁸ AR (IX: 473) ima *ukročiti*, ali od druge osnove i u drugom značenju – prema *krok* (= korak): ‘krokom ući kamo’. Navedena je potvrda iz Stullijeva rječnika te primjer *Ukročiti u sedlo* (Pavlović, 1747.).

Za *kročiti* v. AR V: 608.

⁶⁹ *Usp.* AR XX: 235.

Tadijanovićev zapis glagola *zamrljati* (hestlich machen) najranija je rječnička potvrda.⁷⁰

III. Zaključak

Na temelju provedenoga cjelokupnoga istraživanja Tadijanovićevih tvorbenih modela možemo zaključiti da njegovi tvorbeni postupci u glagola odgovaranju onima u ostalih vrsta riječi. To prije svega znači da je i tu velik dio tvorenica očekivan te da se autorovi inovativni postupci odražavaju u manjem broju primjera uglavnom u stvaranju novih riječi prema već postojećim modelima ili kao rezultat povodenja za njemačkim jezikom. Usporedba s potvrđama iz *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU* potvrdila je polaznu pretpostavku da su neke riječi starije od navoda u Akademijinu rječniku ili da su u Tadijanovića upotrijebljene u drugom značenju. Jedan dio tvorenica, označenih kao prve pisane potvrde, Tadijanović je preuzeo iz narodnih govora (npr. *opri(j)ateljiti se*). Tvorenice za koje smo utvrdile da su prve rječničke potvrde Tadijanović je mogao preuzeti iz literature (npr. *održati, pridikovati, prislušati*) ili također iz narodnih govora. Hapaksi, pored tvorbenoga načina (npr. u primjerima *nakudrati se, pošiknuti, proorati*), tu atribuciju najčešće dobivaju zbog značenja koje ima tvorenica (primjerice *pokovati, pripisati*).

Ovim smo radom otvorile neka teorijska pitanja iz područja glagolske tvorbe. Naš je korpus također potvrdio da su i u dopreporodnom jeziku u tvorbi glagola prefiksacija i sufiksacija (posebice prva) najplodniji tvorbeni načini.

Literatura:

- ANIĆ, VLADIMIR³1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- BABIĆ, STJEPAN 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus.
- BARIĆ, EUGENIJA i dr. 1995. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga. (= HG)
- BARIĆ, EUGENIJA i dr. 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Pergamena – Školska knjiga.
- BIRTIĆ, MATEA 2008. *Unutarnja struktura odglagolskih imenica u hrvatskome jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- BRABEC, IVAN; MATE HRASTE; SRETEN ŽIVKOVIĆ 1958. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

⁷⁰ *Usp. AR XXII*: 170.

- HORVAT, MARIJANA 2006. Imenički tvorbeni modeli u djelu Blaža Tadijanovića *Svašta po malo* ili *kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik* (1761.). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32, Zagreb, 109–126.
- HORVAT, MARIJANA; ERMINA RAMADANOVIĆ 2007. O tvorbi riječi u Tadijanovićevu djelu *Svašta po malo*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33, Zagreb, 177–196.
- HUDEČEK, LANA; MILICA MIHALJEVIĆ; JOSIP PILIĆ 2001. *Hrvatski jezik IV, udžbenik za IV. razred gimnazije*. Zagreb: Profil.
- KLAIĆ, BRATOLJUB 1982. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod MH.
- KLAJN, IVAN 2002. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku: prvi deo: slaganje i prefiksacija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Institut za srpski jezik SANU; Novi Sad: Matica srpska.
- KLAJN, IVAN 2003. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku: drugi deo: sufiksacija i konverzija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Institut za srpski jezik SANU; Novi Sad: Matica srpska.
- MARETIĆ, TOMO 1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- MIHALJEVIĆ, MILICA; ERMINA RAMADANOVIĆ 2006. Razradba tvorbenih načina u nazivlju (s posebnim obzirom na odnos među složenicama bez spojnika *-o-*, sraslicama i tvorenicama s prefiksoidima). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32, Zagreb, 193–211.
- PAVEŠIĆ, SLAVKO (ur.) 1971. *Jezični savjetnik s gramatikom* Zagreb: Matica hrvatska.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880.–1976. I–XXIII. Zagreb: JAZU. (= AR)
- SAMARDŽIJA, MARKO 2003. *Hrvatski jezik 4, udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga.
- SILIĆ, JOSIP; IVO PRANJKOVIĆ 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- SKOK, PETAR 1971.–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I–IV. Zagreb: JAZU.
- ŠONJE, JURE (gl. ur.) 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod “Miroslav Krleža” – Školska knjiga.
- TAFRA, BRANKA 2005. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.
- TEŽAK, STJEPKO; STJEPAN BABIĆ 2004. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Verb formation in Blaž Tadijanović's work *Svašta po malo*

Abstract

In the paper the authors analyze verbal derivatives and compounds in Tadijanović's work *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik* (1761.). This is the continuation of their work on the analysis of Tadijanović's word formation models. The authors also open some important theoretical questions on the formation of verbs and draw attention to some problems, inconsistencies and different explanations in the analysis of ways of formation found in the relevant literature.

Ključne riječi: Blaž Tadijanović, glagolske tvorenice

Key words: Blaž Tadijanović, verbal derivatives and compounds

